

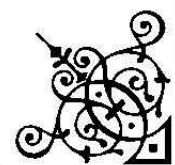
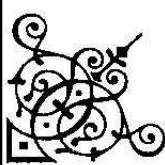
مبانی عنایت و هدایت الهی

از منظر

صدرالدین الهی و امام خمینی (س)

www.kerab.ir

سید محمد طباطبایی

سرشناسه

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

شابک

یادداشت

موضوع

شماره افزه

رده‌بندی کنگره

رده‌بندی ویبی

شماره کتابشناس ملی

کد / م ۳۱۲۳

طباطبایی، سیدمحمد، ۱۳۵۰ -

مبانی عنایت و هدایت الهی از منظر صدرالمآلهین و امام خمینی (س) / سیدمحمد طباطبایی.

تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۷.

ز، ۳۱۳ ص.

۴- ۵۱۰- ۲۱۲- ۹۶۴- ۹۷۸

کتابنامه: ص. ۳۰۷- ۳۱۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.

صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، ۹۷۹ - ۱۰۵۰ ق. -- دیدگاه درباره هدایت / صدرالدین شیرازی،

محمدبن ابراهیم، ۹۷۹ - ۱۰۵۰ ق. -- دیدگاه درباره لطف الهی / خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار

جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- دیدگاه درباره هدایت / خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و

بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- دیدگاه درباره لطف الهی / هدایت / لطف الهی /

مؤسسه چاپ و نشر عروج.

BP ۲۲۵/۲/۵۲ م ۲

۲۹۷/۴۶۴

۵۳۷۶۵۹۶

مؤسسه چاپ و نشر عروج

مبانی عنایت و هدایت الهی از منظر صدرالمآلهین و امام خمینی (س)

تألیف: سیدمحمد طباطبایی

ناشر: چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س))

چاپ اول: ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۵۲۵۰۰ تومان

• فروشگاه شماره یک: خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و فخررازی، پاساژ ظروفچی، تلفن: ۰۸۱-۶۶۴۹۳۰۸۱ - دورنگار: ۰۹۱۵-۶۶۴۰۰۹۱۵

• فروشگاه شماره دو: خیابان انقلاب، چهار راه حافظ، تلفن: ۰۱۲۹۷-۶۶۷۰

• مراکز پخش: • امور نمایندگیها و نمایشگاهها، تلفن: ۰۴۸۷۳-۶۶۴۰

• امور سفارشات و بازرگانی، تلفن: ۰۸۹۱۶۰-۶۶۴۸

• فروشگاه مجازی مؤسسه عروج www.oroujpub.com

فهرست مطالب

أ	سخن ناشر
ج	مقدمه مؤلف
۱	بخش اول: کلیات و مفاهیم
۳	درآمد
۳	الف) مفاهیم
۳	۱. مفهوم لغوی و اصطلاحی عنایت
۴	۲. مفهوم لغوی و اصطلاحی هدایت
۷	۳. اقسام هدایت
۹	۴. رحمت و آسوده
۱۰	۵. نظام احسن
۱۱	۶. ربوبیت
۱۲	۷. خیریت
۱۳	۸. شریعت
۱۴	۹. حکمت
۱۵	۱۰. عدل
۱۶	ب) بیان مسئله و تعیین قلمرو آن

پیشینه بحث ۱۷

بخش دوم: مبانی عنایت و هدایت از منظر صدرالمتألهین ۲۳

فصل اول: مبانی تصویری و تصدیقی عنایت و هدایت از نظر صدرالمتألهین ۲۵

الف) مبانی تصویری ۲۵

معنای عنایت الهی ۲۵

ب) مبانی تصدیقی ۲۷

۱. رابطه بین علم خدا و عنایت الهی در آفرینش و تدبیر آن ۲۷

۲. رابطه بین قدرت خدا و عنایت الهی در ایجاد عالم ۳۸

۳. رابطه بین علم خدا و عنایت الهی در ایجاد عالم ۴۹

۴. رابطه بین عنایت خدا و عنایت الهی در ایجاد و تدبیر آن ۵۲

۵. رابطه بین حکمت و عنایت الهی و هدفداری عالم و خیر بودن نظام هستی ۵۶

اقسام حکمت در علم کلام ۶۷

نتایج حکمت الهی ۶۹

۶. رابطه بین عدل خدا و عنایت الهی و استقامت هر موجودی در جای خود ۷۱

مبانی تصویری هدایت ۷۴

اقسام هدایت ۸۴

فصل دوم: آثار و نتایج عنایت و هدایت از منظر صدرالمتألهین ۸۹

۱. ظهور عنایت الهی در نظام هستی ۸۹

الف) جنبش ذاتی موجودات و سریان عشق در تار و پود هستی ۸۹

ب) خیر بودن جهان هستی ۹۶

ج) ظهور هدایت انسان و حجت الهی ۱۰۵

۲. ظهور عنایت الهی در تکمیل انسان ۱۰۷

الف) زمینه‌سازی برای رشد استعدادها ۱۰۷

- ب) هدایت عام تکوینی..... ۱۰۸
- ج) هدایت خاص تکوینی انسان..... ۱۱۲
- د) هدایت خاص تشریحی..... ۱۱۴
۳. بعثت انبیا..... ۱۱۶
۴. انتخاب حجت الهی (امام)..... ۱۲۲
۵. انزال کتاب..... ۱۲۸
۶. عقل و فطرت..... ۱۳۴
۷. امتحان الهی..... ۱۳۹
۸. جعل املا و استدراج..... ۱۴۲
- الف) حکمت خداوند در استدراج..... ۱۴۴
- ب) ویژگی‌های اهل استدراج..... ۱۴۶
- ج) عوامل و زمینه‌های املا و استدراج..... ۱۵۲
۹. عذاب الهی..... ۱۵۴
۱۰. وقوع معاد (ادامه حیات انسان در جهان دیگر)..... ۱۵۸
- بخش سوم: عنایت و هدایت از منظر امام خمینی(س)..... ۱۶۳
- فصل اول: مبانی تصویری و تصدیقی عنایت و هدایت از منظر امام خمینی..... ۱۶۵
- الف) مبانی تصویری عنایت و هدایت..... ۱۶۶
- تقدیر استعدادها..... ۱۶۷
- استعداد و تربیت و تکمیل انسان‌ها..... ۱۶۹
- رحمت ذاتی و فعلی..... ۱۷۳
- ب) مبانی تصدیقی عنایت و هدایت..... ۱۷۴
۱. رابطه بین علم خدا و عنایت الهی در آفرینش و تدبیر آن..... ۱۷۴
- برهان صرف‌الوجود..... ۱۸۲

۲. رابطه بین قدرت خدا و عنایت الهی در ایجاد عالم..... ۱۹۱
- برهان عقلی بر توحید قدرت..... ۱۹۱
- قدرت در اصطلاح حکیم و متکلم..... ۱۹۲
- قدرت در اصطلاح حکیم..... ۱۹۳
۳. رابطه بین رحمت خدا و عنایت الهی در ایجاد عالم..... ۲۰۰
۴. رابطه بین ربوبیت خدا و عنایت الهی در ایجاد عالم و تدبیر آن..... ۲۰۴
۵. رابطه بین حکمت و عنایت الهی و هدفمندی عالم و خیر بودن نظام هستی..... ۲۰۶
۱. ا. ماء صفت..... ۲۰۸
- تجلیات الهی..... ۲۰۸
۶. رابطه بین مدل خدا و عنایت الهی و استقرار هر موجودی در جای خود..... ۲۱۳
- فصل دوم: آثار و نتایج عنایت و هدایت از منظر امام خمینی..... ۲۱۹
۱. ظهور عنایت الهی در نظام هستی..... ۲۱۹
۲. ظهور عنایت الهی در تکمیل انسان..... ۲۲۲
- الف) بعثت انبیا..... ۲۲۲
- ب) انتخاب حجت الهی (امام)..... ۲۳۰
- ج) عنایت و هدایت الهی در فطرت..... ۲۳۱
- د) عنایت و هدایت الهی در جعل..... ۲۳۹
- ه) عنایت و هدایت الهی و وحدت شخصی وجود..... ۲۵۲
۳. سعادت در پرتو عنایت و هدایت..... ۲۵۹
- مراتب سعادت..... ۲۶۹
- حقیقت سعادت..... ۲۷۴
- معیار حصول سعادت..... ۲۸۱
۴. وقوع معاد و حیات (ادامه حیات انسان در جهان دیگر)..... ۲۸۲
- برهانی در ابطال تناسخ..... ۲۸۴

۲۸۸.....جمع بندی.

۲۸۹بخش چهارم: تطبیق و مقایسه دیدگاه صدرالمتهین و امام خمینی (س)

۲۹۱گفتار اول: جمع بندی و بیان تشابه ها

۲۹۹گفتار دوم: جمع بندی و بیان تفاوت ها

۳۰۷کتاب نامه

www.ketab.ir

مقدمه مؤلف

خدای متعال خالق تمام هستی و مدبّر آن است، خالقیت حق تعالی ریشه در کمال نامتناهی او دارد و تدبیر او بر اساس، از عنایت به موجودات و مخلوقات بوده و توجه به هدف ایشان برای راهیابی آنها به کمالات است از این رو نظام جهان، به عنایت حق سبحانه احسن نظام است و هر چیزی در نگاه خود قرار دارد و به همین جهت هم عموم موجودات را تکویناً هدایت می کند. انسانها را علاوه بر هدایت تکوینی، تشریحاً نیز هدایت می نماید و برای تحقق این هدایت، نبیا را مبعوث کرده تا برنامه هدایت الهی را به انسانها ابلاغ کنند و در عمل نیز آنها را به سر منزل مقصود برسانند. وجود مبارک سید الحکماء امام العارفین مولانا امیرالمؤمنین علیه آلاف التحية والثناء - درباره فراهم بودن راههای هدایت الهی که در آغاز خلافت خود فرموده اند:

«إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ أَنْزَلَ كِتَاباً هَادِياً بَيْنَ فِئَةِ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ؛ فَخُذُوا مِنْ حَيْثُ أَخْبَرْتُمْ تَهْتَدُوا، وَاصْدَفُوا عَنِ سَمْتِ الشَّرِّ تَقْصِدُوا»؛ همانا خدای کتاب (قرآن کریم) را فرستاد راهنمای (بندگان) در آن نیک و بد (اعتقاد، گفتار و رفتار) را بیان فرمود، پس راه نیک را پیش گیرید تا (به خدا و رسول) هدایت شده راه بروید، و از جانب بدی دوری گیرید تا راه راست (که شما را به حق و حقیقت می رساند) راه بروید.

تبيين مبانی عنایت و هدایت خداوند سبحان و مباحث پیوسته به آن از اهمیت و جایگاه والایی در معارف الهی برخوردار بوده و بیان کننده رابطه حق با جهان و انسان است.

فعل حکیمانه، رحمت و اسعه، خیریت، حکمت، عدل و غایت داشتن افعال خداوند از مباحثی است که در عنایت الهی دخالت دارند. رابطه بین خدا و عنایت الهی و تدبیر آن، رابطه بین قدرت خدا و عنایت الهی در ایجاد عالم، رابطه بین رحمت خدا و عنایت عالم، رابطه بین ربوبیت خدا و عنایت الهی در ایجاد و تدبیر آن، رابطه بین حکمت و عنایت الهی و هدف‌داری عالم و خیر بودن نظام هستی، رابطه بین عدل خدا و عنایت الهی و استقرار هر موجودی در جای خود، جزء مبانی صمدی، عنایت و هدایت الهی محسوب می‌شوند.

از سوی دیگر ظهور عنایت الهی در نظام هستی، ظهور عنایت الهی در تکمیل انسان، بعث انبیا، انتخاب حجت الهی، ماه عقل و فطرت، انزال کتب، امتحان الهی، عذاب الهی، جعل املا و استدراج، و بیوع معاد که ادامه حیات انسان در جهان دیگر است، از آثار و نتایج مبانی مسأله محل بحث به شمار می‌روند.

باری بر اساس اهتمام داشتن فاعل به نیکوترین وجه، تحقق برای فعل خود، «عنایت حق تعالی» نیز مقتضی آن است که هر صاحب کمالی را، بلکه هر موجودی را به نهایت کمال خود برساند و متوجه به سوی خود گرداند و امکان ندادن هر چیزی که به طور دائم از کمال مطلوب ممنوع باشد. از این جهت است که هستی و بسای آن خیر بوده و طبیعت کار او باطل نمی‌شود. و هر چه در نهاد او مرکوز باشد، غایتی دارد که بر آن مرتب شده و نهایتی دارد که به آن می‌رسد.

اهتمام حضرت امام به علوم عقلی و نقلی، از ایشان جامعیتی ساخت که ضمن تدریس و تألیف، در نقل اقوال، تحلیل و بررسی دیدگاه‌های دیگران در گرایش‌های متعددی توانمند باشند و در هیچ کدام از آن‌ها کاستی نداشته باشند. ضمناً به حکمت

اشراق سهروردی، دلبستگی داشته و تفکر و دیدگاه حکمت متعالیه را بر حکمت مشاء ترجیح می‌دادند. حکمت صدرایی را بر مشرب فلسفی تفسیر می‌کردند و به طبیعیات و نجوم جدید نیز توجه می‌کردند و فلکیات قدیم را اباطیل می‌دانستند.^۱

حضرت امام علیه السلام در آثار خود به ابن سینا بسیار اعتنا داشته و در وصف او فرموده است: آن نابغه بزرگ و آن اعجوبه سترگ که در تند ذهنی و تیز هوشی ماندی ناست.

امام علیه السلام با این که مشرب شایسته را نمی‌پسندید، از ذوق ایشان بسیار تجلیل کرده است: مع أن خطاه في ذلك العلم الأعلى أكثر كثير؛ كما يظهر بالمراجعة إلى كتبه، فإذا كان هذا حال الشيخ الرئيس، النابغة الكبرى والاعجوبة العظمى، الذي لم يكن له في حدة الذهن رجوع العرجة كقوا أحد.^۲

آن‌گاه که به افراد هشدار می‌دهد تا بهار غرور نمی‌نشوند و گفته‌های خود را کامل ندانند، به ابن سینا چنین مثال می‌زند:

اگر به کتاب‌های ابن سینا مراجعه شود، معلوم می‌گردد که او در این علم اعلا و دانش والا چه بسیار خطاها کرده است.^۳

بی‌تردید، امام علیه السلام در میان عارفان به محیی‌الدین عربی عنایت خاصی داشته‌اند. آثار ایشان را دیده، خوانده و بر آن‌ها احاطه کامل یافته‌اند. چون ابن عربی را که مباحث عرفانی را به ساحت نظام تعلیمی و تألیفی و تدریسی نزدیک کرد، تویحه بزرگان از جمله امام علیه السلام به مکتب ابن عربی بیشتر شد.^۴ به هر روی، بسیاری از اندیشه‌های ابن

۱. ر.ک: جستارهای فلسفی، ص ۳۵۶، ۳۵۷، ۴۸۲.

۲. مصباح الهدایة إلى الخلافة والولاية، ص ۶۹، موسوعة الإمام الخمينی، ج ۴۴، ص ۹۰.

۳. مصباح الهدایة إلى الخلافة والولاية، ص ۶۹، موسوعة الإمام الخمينی، ج ۴۴، ص ۹۰.

۴. ترجمه مصباح الهدایة، ص ۱۵۵.

۵. ر.ک: مجموعه مقالات اشراق، ش ۱، ص ۱۷.

عربی در بستر زمان، تعدیل و با همواری خاصی به دست دیگران رسیده و هنگامی که این اندیشه‌ها مورد مطالعه و علاقه امام - که پروای شریعت ایشان مقایسه کردنی با ابن عربی نیست - قرار می‌گیرد، سازگاری شریعت و عرفان بسیار پذیرفتنی‌تر می‌شود.

در آثار امام علیه السلام از محیی‌الدین با القاب شیخ اکبر، شیخ عربی، شیخ کبیر و... بسیار یاد شده و گاهی نظر خود را موافق با ابن عربی دانسته است: «مقصود شیخ همین است که ما در تیم»^۱ یا این که شیخ عربی در فتوحات می‌نویسد: «همه عالم به وسیله بسم‌الله الرحمن الرحیم ظهور یافته». ^۲ در موارد مختلفی نیز به او اشکال گرفته است؛ از جمله آنکه بر آن اسماء صفات است یا ذات و اینکه آیا ربّ نیز اسم فعل است؛^۳ نیز خدشه به نظر او در معانی عربی.^۴ به هر روی، تابع و تقابل نظریات امام علیه السلام به ابن عربی به پژوهش عمیق احیاناً دارنده نا حق مطلب ادا شود.

به هر روی، حضرت امام خمینی نیز که عارفی ژرف‌نگر بوده از آثاری که از ایشان به جای مانده، حکمت صدرایی،^۱ را در حدیث بسیار از مسائل مهم فلسفی و اصولی راه‌گشا می‌داند. چنان‌چه مسائلی مانند: اصالة الوجود و اعتباری بودن ماهیت، تعلق جعل به وجود، عین فقر و تعلق بودن معلول به علت یا همان امکان فقری، همگی از مبانی مهم حکمت متعالیه می‌باشد.

اما رسالت اصلی این پژوهش، تبیین دیدگاه صدرائیه^۲ الهی با نگرش فلسفی و امام خمینی با مشرب عرفانی است تا ثابت شود، براساس «عنایت و هدایت الهی» رسالت انبیای الهی و صحف آسمانی، هدایت و سعادت حقیقی انسان‌هاست، خداوند به سرنوشت مخلوقات نهایت اهتمام را دارد، و مراقب آن‌هاست. در پرتو آن، هدایت الهی

۱. ترجمه مصباح الهدایه، ص ۶۹.

۲. همان، ص ۱۱۷.

۳. شرح دعای سحر، ص ۸۰ - ۸۱.

۴. رک: همان، ص ۱۴۷.

نیز در نظام هستی تبیین می‌شود که هیچ پدیده‌ای را بدون غرض و هدف خاصی نیافریده و برای رسیدن به هدف برای او برنامه ویژه قرار داده است. پس گرچه هیچ شیئی فارغ از تأثیر عنایت خدا نیست و تنها عنایت اوست که زمام همه چیز را به عهده گرفته است، و همه در معرض عنایتند؛ و نمی‌توانند از خدای سبحان روی پنهان کنند، لکن عنایت خدا نوع انسانی را به اختصاص برگزید.

بر این اساس، مجموعه مطالب و مباحث این تحقیق در چهار بخش تنظیم می‌شود:
بخش اول: کلیات و پیشینه بحث.

بخش دوم: بیان مبانی عنایت و هدایت از دیدگاه صدرالمتألهین که عهده‌دار دو فصل می‌باشد.

فصل اول: مبانی تصویری و تصنیفی عنایت و هدایت.

فصل دوم: آثار و نتایج عنایت و هدایت شامل ظهور عنایت الهی در نظام هستی، ظهور هدایت انسان و حجت الهی، ظهور عنایت الهی در تکمیل انسان.

بخش سوم: بیان مبانی عنایت و هدایت از منظر امام خمینی، که این بخش نیز دارای دو فصل است.

فصل اول: مبانی عنایت و هدایت.

فصل دوم: آثار و نتایج هدایت.

بخش چهارم: جمع‌بندی دیدگاه صدرالمتألهین و امام خمینی و بیان تفاوت‌ها و تشابه‌ها.

در پایان، نویسنده بر خود فرض می‌داند، از استاد مصطفی پور و معاونت پژوهشی، محققین و دست‌اندرکاران مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، دفتر قم که در به ثمر رسیدن این اثر، به جدّ تلاش نمودند، سپاسگزار باشد.

والحمد لله ربّ العالمین

سید محمد طباطبایی